

ETÜDLER

«Umumî Enflâsyon Meselesi» nin Nazarî Vaz'î

Yazan :

V. ROUQUET LA GARRIGUE

Bordeaux Hukuk Fakültesi Profesörlerinden

Etüdümüzde, nakit enflâsyonculuğunun başlıca veçheleri mütalâa edilecektir.

Enflâsyon mefhumunun nazarî tahlili, akdemdir. Bu teknik mefhumun istimali, son derece yayılmış ve genişlemiştir. Fakat bu rağbet, bahis mevzuu mefhumun medlûlünü aydınlatmağa yardım etmiştir, denemez. Bilâkis bu istimal tarzının, bu mefhumu, alelekser, bir vuzuhsuzluk katmış olduğu söylenebilir. Buna karşılık, taşıdığı hakikî mânaya aykırı şekilde kullanılan bu teknik terimin dağdağalı bir mukadderata sahip olmuş olmasının sebebini anlamak kolaydır.

Milletlerin iktisat tarihinde enflâsyonun sebebiyet vermiş olduğu teşevvüşler pek çoktur ve bunun tesirlerini ilkin ve kuvvetle hissedenden, kütle yani halk tabakaları olmuştur.

Enflâsyonun nazarî bir tarifini yapmak zordur ve yapılacak şu veya bu tarif, gayrı sahih addedilebilir. Şu kadar ki, enflâsyoncu bir durumun seciyesini ortaya koymak maksadile herkesin ele almakta müttefik olduğu tarihî misaller vardır. Binaenaleyh hâdisenin — etraflı bir tetkikin esasını teşkil edecek olan — dıştan görünüşünü tesbit ve tasvir hususunda bir denemeye girişmek için, göze batan noktaları itibarile zamanımızda görülen örneklerinin aynı olan mazideki bu misallerden faydalanabiliriz ve bu, lâzımdır da.

Fransa, Büyük İhtilâl'de enflâsyoncu bir «assignat» emisyonuna sahne olmuştur. İngiltere'de 1797 yılının cebri tedavülü, İtalya (1866), Rusya (1868) ve Türkiye (1878) maliyelerini ilgilendiren hâdiseler, bir takım misallerdir. A. B. D. de, «İftirak Muharebeleri» nde «Greenback» enflâsyonu görülmüştür. Avrupa Devletleri'nin ekserisi, 1914-1918 Harbi esna-

sında muazzam bir enflasyonun 1918 den sonra da devam etmiş olan netice ve tesirlerini kuvvetle hissettiler. 1939 danberi, muharip Avrupa Devletleriyle diğer birçok Devletlerde, enflasyonun bu tesirleri, akla sığmaz derecede artmıştır.

Böylece, nakit alanında görülen bu ekspansiyon hâdisesinin, muhtelif devirlerde pek muhtelif şekillerde ortaya çıktığı görülür. Ancak, bu muhtelif tezahürlerde, şu üç müsterek noktayı mevcudiyetini müşahede etmek kabildir:

Evvelâ, başlangıçta, kütleli bir para emisyonu neticesinde para miktarı göze batacak derecede artar.

Saniyen, fiyatlar yükselir. Bu yükselme, emisyona atfedilebilir. Çünkü emisyon, umumî fiyat seviyesinde görülen yükselmeye tekaddüm etmiştir.

Salisen, fiyatlardaki bu artışın şu neticeleri doğurduğu görülür: Sâbit gelirli büyük zararlara uğrarlar. İş âleminde yatırımlar azalır yahut hiç olmaz; ve, ekseriya, fiyatların sür'atle yükselmesi kapitalin amortismanını ilk hamlede iyice hesaplamağa engel olduğundan, bir takım kapitaller mahvolur.

Enflasyoncu bir mahiyet arzeden her hâdisenin, hemen ilk bakışta, daima göze çarpan hususiyetleri işte bunlardır. Münhasıran dıştan (tasvirî), binaenaleyh sathî olan bu müşahedeye dayanarak, hâdisenin, kabataslak ve takribî bir tarifini yapmağı deneyebiliriz: Enflasyon, fiyatlarda umumî bir yükselmenin müvellidi olan para miktarındaki tezayüttür.

Fakat, münhasıran tasvirî mahiyette olan bu tarifi hemen kenara bırakıp hâdisenin iç mekanizmasının işleyiş tarzını müşahede etmek zârurîdir. Herhangi bir tarif, taallûk ettiği mevzuun, «ağyarını mâni, efradını câmi» olduğu nisbette kıymetlidir. Yukarıda bahis mevzuu edilen ve ancak hâdisenin haricî görünüşünün irae ettiği dış kıstaslara dayanan tarif, hiçbir veçhile tatmin edici değildir; zira, müşahhas bir vaziyete tatbiki tecrübe edildiği vakit, pek te işe yarar gözükmemektedir. Gerçekten, bu tarif, hâdisenin bizzat özü hakkında sakit olduğu gibi, nakit ekspansiyonunun mekanizmasını aydınlatmamaktadır. Yani, hâdisenin bu mahz tasvirî, nakit hacmindeki herhangi bir büyümenin, enflasyoncu vasıfta olup olmayacağını derpîş imkânını vermemektedir.

Böyle olmakla beraber bu tarifin, kendisine kıymet âttettiren bir vasfına işaret etmek gerektir: Bu tarif bize, *enflasyonun*, bir nakit emisyonunun fiyatlar üzerindeki *tesiri* neticesinde hasil olduğunu göstermektedir. Hâdisenin dıştan müşahedesini — hattâ işaret edilen son hususun delâletile —, meseleyi derinleştirmek için takip edilecek yolu belirtmektedir.

Bu şekilde yapılacak bir tahlilin unsurlarını, mübadelenin umumî mekanizmasına tesir edebilecek âmillerde aramak lâzımdır.

İmdi, *Irving Fisher*'in muadelesini hatırlatarak, mübadele muadelesini ele alalım:

$$PS + p's' = FM$$

Dayandığı nazariye doğru olsun, yanlış olsun, bu *Fisher* şeması, hareket mebdeli için uygundur ve meselenin anahtarını verebilir.

Hâdisenin yukarıda yapılan tasviri, şu noktayı kat'î olarak tesbit etmemizi mümkün kılmıştır: *Enflasyon, sırf nakdî bir hâdisedir*. Binaenaleyh, *Fisher*'in muadelesindeki M haddini bir tarafa bırakabiliriz.

Muadele, böylece indî bir ihtisara tâbi tutulduktan sonra geriye kalan $PS + p's'$, yani fiyatlara tesir ika edebilecek kısımdır. Bu münasebetle şunu belirtmek lâzımdır: bu kısım iki çeşit para stokunun mecmuu değil, fakat bu iki miktarın, tedavül hızlarıyla çarpılmış hasil-ı zarplarının mecmuudur. *Fisher* muadelesi'nin sol tarafı, nakit stokunu değil, fakat bambaşka bir şeyi: *nakit tedavülünü*, gösterir.

Muadeleye bir göz atarsak, ayrıca, şu ehemmiyetli noktayı da tesbit edebiliriz: *eğer nakit tedavülünde bir değişiklik olur* ve hususiyle nakit tedavülü çoğalrsa — «miktar» (M) aynı kaldığı takdirde —, bunun neticesinde, F mütehavvilinin otomatik bir şekilde bu harekete müvazi bir seyir takip etmesi lâzımgelir.

Şüphesiz, *Fisher muadelesi*, ancak, umumî arz ve talep kanununu kabataslak bir şekilde ifade etmek için; az veya çok müdafaa edilebilir bir nazariyeye dayanan; kolaylık gösteren uygun bir yoldur. Bu yolla, umumî arz ve talep kanunu en mücerret ifadesini — emteanın hususî bir nev'i olan para bahis mevzuu olunca — bulmuş olur.

Nakde dayanan ve fiyatların serbestçe teşekkül ettiği bir ekonomide, tedavül halindeki nakit yekûnu, eşyaya karşı olan talebin yekûnunu, emtea stokunun teşkil ettiği bütün ise, piyasada belirmesi mümkün olan arzların yekûnunu temsil eder.

Muayyen bir anda, emtea stoku aynı kaldığı halde, nakit tedavülü fazlaşır, talebin mecmu hacmi, arzda da mukabil bir çoğalma olmandan artar. Bu hal bir müvazenesizlik doğurur ve neticede, bozulan müvazaneyi iade için, fiyatlarda bir yükselme kaçınılmaz olur.

Böylece enflasyonun, pek çok defa cerhedilmiş ve hattâ — kelimenin dar mânasile — mantıkan tenkitten muarra olmıyan, şu sarîh tahlilî tarrifi yapılabilir:

Enflasyon, mübadele hacminin mukabil bir çoğalmasıyla telâfi edilmemiş ve — bundan ötürü — fiyatlarda umumî bir yükselme tevhit eden,

bir *nakit tedavülü tezayüdü*dür. Meselenin, böylece vâzih bir şekilde sınırlandırılması, enflâsyondan bahsedebilmek için iki şartın zarurî olduğunu ortaya koymaktadır:

I. Nakit tedavülünde bir artış;

II. mübadele hacminde müterafık veya mukaddem telâfi edici bir artışın fıkdanı. Bu iki şartın beraberce mevcudiyeti kâfidir.

Tahlilî tefrikimizin vasıtasız bir şekilde istidlâline imkân verdiği aşğıdaki iki kısımda bu husus incelenecektir.

Kısım I : Nakit tedavülü tezayüdü, enflâsyon için ilk zarurî şartı teşkil eder.

Kısım II : Mübadele hacminde müterafık veya mukaddem telâfi edici bir artışın ademi mevcudiyeti, enflâsyon için ikinci zarurî şartı teşkil eder.

* * *

BİRİNCİ KISIM: NAKİT TEDAVÜLÜ TEZAYÜDÜ, ENFLÂSYON İÇİN İLK ZARURİ ŞARTI TEŞKİL EDER.

Belirtmiş olduğumuz veçhile, bahis mevzuu olan, *para miktarındaki* artış değil, *para tedavülündeki* artıştır. Meseleyi daha fazla derinleştirmeden evvel, bir taraftan *nakit tedavülü*, diğer taraftan *nakit miktarı* terimlerinden, bizim anladığımız mânayı tasrih etmek lâzımdır. Böylece, mantık yoluyla ve örneklere dayanarak, enflâsyonu doğuran kaynağın nakit miktarında değil nakit tedavülünde olduğunu isbat etmek imkân sağlanmış olacaktır.

A) *Nakit tedavülü ve nakit miktarı.*

Nakit miktarı, muayyen bir zamanda, muayyen bir memlekette mevcut para vahitlerinin miktarıdır. Bu miktar, muhtemel nakit arzını, başka bir ifade ile, emteaya karşı olan virtüel talebi ifade eder. Nakit tedavülü, nakdin, dinamik bir görüş zaviyesinden mülâhaza ve mütalâasını tammun eder. Bu mefhumdan anlaşılacak icap eden mâna: muayyen bir devredeki nakit efektif satın alma kudreti («monnaie pouvoir d'achat effectif»), yani, reel para arzı, başka bir ifade ile, emteaya karşı olan efektif talebdir.

Bu iki mefhumun, birbirile tetabuk etmesi lâzım gelmiyeceği gibi, her biri diğerinden müstakil olarak tahavvül edebilir, yahut ta, aralarında

gerçek bir korelasyon mevcut olmadığı halde, inkişaf vetireleri beraber olabilir. Nakit miktarı çoğalırken nakit tedavülünde bir duraklama görülebilir. *Poincaré* kabinesini takiben, 1926 da Fransa'da görülen durumda iddiharın oynadığı rol, bu bakımdan mânalıdır. Tedavül hızının artması dolayısıyla, nakit miktarı çoğalmadan nakit tedavülü artabilir.

Enflasyonun doğurduğu meseleleri halletmeğe çalışan âmme otoriteleri, nakit tedavülü ile nakit miktarı arasında mevcut bu ehemmiyetli bağımsızlıktan daima faydalanırlar. Nakit tedavülünü, cebir veya telkinle fertler elinde bulunan satın alma vasıtalarının artan bir şekilde iddiharını sağlamağa çalışmak suretile frenlemek kâfi değildir. Zira bu suretle, aynı zamanda, muhtevasını teşkil eden para vahitlerinin tedavülünün artık yavaşlamasını değil ve fakat imtidat eden bir duraklamasını tazammun eden bu iddihar hareketine karşı gelinmiş ve bu hareket durdurulmuş olur.

S'in hızını azaltmak ve tehlikeli bir iddihar hareketiyle mücadele etmekten ibaret olan bu politika gayrı mantikî değildir ve nakit tedavülüyle nakit miktarının tahavvüllerinde müşahede edilen nisbî bağımsızlığa dayanır.

Tedavül hızını (gerek S ve gerek S') azaltmak suretiyle paranın kuvvetlendirilmesi, faydasını hemen gösteren bir tedbirdir: çünkü, iddihar edilen paraların ileride muayyen bir anda birden tedavüle çıkarılmasına engel olmak, zor olabilir. İddiharla mücadele etmek suretile, paranın tevhit edeceği müstakbel sarsıntılar, sâlim mecralara sevk edilmiş ve böylece, tersine çevrilmiş olur.

Tedavül hâdisesi tahlilinin birbirinden farklı iki çeşit tedavülün mevcudiyetini ortaya koyduğu gözönünde tutulursa, nakit tedavülü ile nakit miktarı tahavvülleri yekdiğerinden kolayca tefrik edilebilir:

1) Hususî teşebbüslerde ve halkın elindeki satın alma vasıtalarının tedavülündeki tahavvüller.

2) Devletin, iktisadî faaliyetlerinde kullandığı kısa veya uzun vadeli istikraz kanalıyla Hazineye avdet eden satın alma vasıtalarının tedavülündeki tahavvüller. Bu sonuncu şıkta bahis mevzuu olan, kapalı bir nakit devr-i daimdir.

Birinci devr-i daim yavaştır; ikincisi, — hiç olmazsa para meblâğlarının Devlet'e intikali bakımından — hızlıdır.

Bu para meblâğlarının, bizzat âmme masraflarının muazzamlığı sebebiyle pek hızlı olan birinci defa olarak veya yeniden tedavüle dahil olma hareketi, ancak — imkânları daima mahdut olan — bir tasarruf politikasıyla frenlenebilir.

Fakat, diğer taraftan, hükümetler, mümkün olduğu kadar fazla miktarda iştirâ kuvvetini, hususî ekonomi kesiminden alarak âmme kesimine çekmeğe, başka bir ifade ile, kapalı devr-i daimi mümkün olduğu kadar serî bir surette beslemeğe gayret sarfederler. Bu politika — hususî ekonomi kesiminde nakit (kapital) tedavülünün hızlanmasına meydan vermeden — iddiharın azalmasını, hiç olmazsa, gelişmesine engel olmak imkânını sağlar.

Böylece, duruma uygun düşecek nakdî bir taktiğin takip etmesi gereken iki temayül kendiliğinden ortaya çıkar: bir taraftan, hususî ekonomi kesimindeki tedavülün temposunun yavaş kalmasını sağlayan fiat stopu yahut narh ve istihlâkin tahdidi, diğer taraftan, kullanılmayan iştirâ kuvvetini, istikraz yolu ile tesbit etmeğe çalışarak âmme ekonomisi kesimine akıtmak, başka bir ifade ile, nakdin teşkil ettiği kitleden âmme borçlarına ithal etmek hedefini güden gayretler. Bu gayretler, ayrıca, Devlete, aynı para meblâğlarının müteaddit defa kullanılmasını, ve binaenaleyh, bir temvil vasıtası olarak para ihdasına, azalan bir ölçüde müraacaat etmek imkânını sağlar.

Mâhaza, bu iki hâdiseye yani nakit miktarıyla nakit tedavülü arasında karşılıklı bir tâbiyet mevcut olabilir:

Para miktarı hacminde vaki olacak bir tahavvül tedavülü arttırabilir (gelir teorisi). Nakit tedavülünün göstereceği tahavvüllerde nakit miktarının çoğalmasına bais olabilir (para hakkındaki psikolojik nazariye). Şimdi, bu mantıkî silsile içinde enflâsyona, nakit miktarındaki çoğalmanın değil, nakit tedavülü hacmindeki artışın sebep olduğunu belirtmek lâzımdır.

B) Enflâsyonu tahrik eden, nakit miktarındaki artış değil, nakit tedavülü hacmindeki artıştır.

Hali tabiiide, klâsik nakit rejiminin carî olduğu zamanlarda, tedavül hızı pek mütehavvildir. Konjonktürün muhtelif devrelerinde vaziyet şöyledir: fiatların yükselen bir münhani çizdiklerini ekonomik refah devresinde, tahavvül hızı, artar; depresyon devresinde ise bu hız azalır. Bu sonuncu şıkta, bir taraftan, mübadele hâdiseleri seyrekleşmeğe yüz tutar, diğer taraftan fiyatlar düşer. Fakat mübadele vasıtaları tedavül temposunun fiyat hareketlerine başlıca âmil oldukları devre, bilhassa mübadele vasıtalarının sür'atle kıymetlerini kaybettikleri nakdî kriz devresidir.

Nakit miktarı — son bir tahlille — *virtüel - potansiyel* talebe, tedavül ise, efektif talebe irca edilebilir. İmdi, fiyatlara nihai bir surette tesir

eden, efektif taleptir. Binaenaleyh ehemmiyeti haiz olan, nakit miktarı değil, nakit tedavülüdür. Tatbikat, sırf *istidlâl* yolu ile bulduğumuz bu mantıkî neticeyi teyit etmektedir.

Fiyatlara tesir eden bütün hususların nakdî mahiyette olanlarının tesbitine girişildiği vakit, bilhassa nazarı itibara alınması gereken, miktar nazariyesinin ilk şeklinde ihmal edilmiş unsurlar, yani *Fisher* denklemindeki iki çeşit hızdır.

İmdi, nakit miktarının tedavül temposunun artması veya yavaşlaması, yani, muayyen bir zamanda emtea veya hizmet iştirasına tahsis edilmiş olan tedavül vasıtalarını istimal kesretinin çoğalması veya azalmasının *derakap* doğuracağı netice, nakit miktarı hacminde vâkı olacak bir artış veya azalma dolayısıyla ortaya çıkacak neticenin aynıdır. Fakat *derakap* ortaya çıkacak bu netice, birbirini takiben zamanla ortaya çıkacak neticelerin aynı olmayacaktır. Nakdî krizler, panik doğurur. Halk, paranın — onu elinde tuttuğu esnada — iştirâ kıymetini kaybetmesinden korkar. Parayı, her ne pahasına olursa olsun ve mümkün çabuklukla «reel» denen herhangi bir kıymete kalbederek elden çıkarmak ister; böyle bir vaziyette, mübadele yekûnunun tedricen artması, nakit miktarındaki artışın tevlit edeceği tesire müsavi değil ve fakat esas itibariyle bunu aşan bir tesir ika eder.

Bu keyfiyet — 1939 yılından sonra olduğu gibi — 1918 yılını müteakip para kıymetindeki sukut bir facia haline tereddî ettiği vakit, tedavüldeki banknotların, karşılıkları olan ankes kıymetinin, en nihayet, ancak bir cüz'ünü temsil etmesini pek güzel izah eder. Bu hâdisenin mânası ise şudur: Fiyatların yakından takip ettikleri kambiyo rayıçları, nakit miktarındaki artışa nazaran, daha hızlı yükselir.

Hâdisenin illeti, münhasıran, mütezayit tedavül hızıdır. Bundan şu netice çıkar: Devletin, âmme hizmetlerinin fazlalığı dolayısıyla ortaya çıkan masrafların bir kısmını temvil etmek için para ihdası yoluna gitmesi ve mes'ul mercilerin bu şekilde husule gelecek enflasyonun fiyatlar üzerindeki tesirini ifna veya tahfif etmesi bahis mevzuu olduğu zaman, bu bakımdan tatmin edici neticelere, ancak, paranın iştirâ kuvvetinin haleldar olmamasını sağlamak maksadiyle ittihaz edilmiş tedbirler yalnız nakit miktarının çoğalmasını imkân nisbetinde durdurmağa değil ve fakat nakit tedavül hızını yavaşlatmayı istihdaf ederlerse, varılabilir.

Tatbikatta, fiyat kontrolü (akislerini mübadele yekûnunun daha da fazlalaşmasında gösterecek olan fiyatların yükselmesini önlemek suretiyle!) ve tayin usulü (eldeki paranın alıma tahsisi hususundaki serbestii kemmî olarak tahdit etmek suretiyle!), bu hızın azalmasını, emre âmade emtea — mevcut ahval içinde olduğu gibi — ne derece daha

mahdudsa o nisbette daha müessir olmak suretiyle, vasitasız bir şekilde sağlarlar.

Bu hareketlerin birbirine nisbeti ne olursa olsun, nazari olarak, enflasyon bahis mevzuu olmadan da nakit miktarı tezayüt edebilir.

İlkin böyle bir hâdisenin serbest bir ekonomi rejiminde mümkün olduğunu kaydetmek lâzımdır. Nakit miktarındaki bir tezayüt, ekonomi süjelerinin zihinlerindeki kıymet skalasına — gerek mutlak ve gerek nisbi olarak — hiç tesir etmeyebilir. Nakit miktarı tezayüdünden faydalananların geçim standartları müstakar olduğu şıklarda, içinde bulunulan konjonktür devresi iddiharı kamçılacak mahiyette ise, nakit tezayüdünün fiyatlar üzerinde bir tesiri görülmez. *Kredi enflasyonu yolu ile konjonktürde bir kalkınma devresi yaratmağa çalışan politikanın iflâsı, bu hususta bir örnek teşkil eder.*

Böyle olmakla beraber, liberal bir ekonomi rejiminde, nakit tezayüdü, nihâi olarak tedavüle tesir edecek bir temayül arzeder ve bu tesir kendini — nakit miktarının tahavvülü ile nakit tedavülünün tahavvülü arasında kısmî veya tam bir nisbiyetin fıkdanı ile seciyelenen — muhtelif şekillerde gösterebilir.

Güdümlü — kelimenin tam mânasiyle güdülen — bir ekonomi rejiminde, nakit miktarıyla tedavülü arasındaki fark, daha büyüktür.

Bir defa, istihlâkin *vesikaya tâbi olmadığı* ve fakat iştira kuvvetini istimalin vasıtalı yollarla kontrola tâbi bulunduğu hallerde, nakit miktarının tezayüdü, muhakkak surette, nakit tedavülünde bir hızlanma tevhit etmez. Bu, istihlâkin sıkı bir tayınlamaya mevzuu teşkil ettiği hallerde evveliyetle böyle olacaktır (1933 ten sonra ve bilhassa harp hazırlığı devresindeki nasyonal - sosyalist Almanya'nın irae ettiği örnek gibi).

Nakit miktarı, enflasyon bahis mevzuu olmadan tezayüt edebilir, bilmukabele, nakit miktarı tezayüt etmeden de enflasyon bahis mevzuu olabilir.

Bu hâdiseye ya, mukaddem veya muahhar bir enflasyoncu durumun neticesi olarak ortaya çıkar, ya da, vesika usulünün cari olduğu güdümlü bir ekonomi rejiminden liberal bir ekonomi rejimine geçişin ifadesi olarak belirir.

Filiyata emisyon takaddüm eden yani mukaddem enflasyoncu neticeler herkesçe malûmdur. Bu hal, bir sermaye vergisinin konması yahut bir devalüasyona tevessül edilmesi ihtimali neticesi hasıl olan endişeler dolayısıyla paranın, psikolojik bakımından, kıymetini kaybettiği anlarda görülür.

Şu misalleri zikredelim: 1924 yılını müteakip Mark'ın dış kıymetini düşmesi ve 1936 da, Fransadaki fiyat tereffüü gibi (fiyatlar, Halk Cephesi kazanır kazanmaz ve hattâ *Léon Blum* kabinesinin teşekkülünden evvel yükselmeğe başlamıştı).

Aynıyle, tatbikatta, muahhar enflasyoncu neticeler karşısında kalınabilir. Nakit miktarı artar, fakat tedavülün hızlanması, ancak uzun zaman sonra vaki olur. Bu hal, hususile, vesika usulünün carî bulunduğu güdümlü bir ekonomi rejimi, liberal bir rejime istihale ederken — hiç olmazsa, istihalenin zorla tahrik edildiği şıklarda — görülür. Bahis mevzuu vaziyet günümüzün meselelerindedir. Bütün muharip memleketlerin, istihsal normal bir tempoya erişinceye ve, bilhassa, eşya stokları nakit miktarındaki tezâyüde tekabül edecek miktara yükselinceye kadar bir tayınlama politikası gütmeleri, bu bakımdan zaruridir.

Enflasyoncu durumun ademi mevcudiyeti için ikinci zarurî şartı teşkil eden ve mübadele hacminin nakit tedavülündeki ekspansyona denk gelmesini sağlayacak ölçüde artmasından ibaret olan husus gerçekleşirse, enflasyon bahis mevzuu olmaz; enflasyoncu safha kapanmış olur.

* * *

İKİNCİ KISIM: MÜBADELE HACMİNDE TELÂFİ EDİCİ MÜTERAFİK VEYA MUKADDEM ARTIŞIN ADEMI MEVCÜDİYETİ, ENFLASYON İÇİN İKİNCİ ZARURİ ŞARTI TEŞKİL EDER.

Bu hususta, mübadele hacminden ne anladığımızı tasrih etmek ve bunu, emtianın mevcut stoku mefhumu ile karşılaştırmamız lâzımdır.

Mübadele hacmindeki tahavvüllerle nakit tedavülü tahavvülleri arasındaki farkın telâfisi, enflasyoncu hâdiseyi bertaraf edecek kabiliyettedir.

A) Eşya stoku ve mübadele hacmi:

Mal stoku, emtea stokundan maksat, muayyen bir anda, istihlâke amade yahut istihsal vetiresinin diğer bir safhasına intikal edebilir vasıfta olan bütün eşyanın umumî heyetidir. Mübadele hacminden maksat ise, sahip değiştiren yani alıcı bulan eşya yekûnudur.

Demek oluyor ki, bu bakımdan da, statik - dinamik tefrikiyle ifade ettiğimiz ve nakit miktarıyla nakit tedavülü arasında mevcut olanı hatırlatan bir fark vardır.

Bu iki mefhumdan herbirinin muhtevası yekdiğerinden farklı olabilir. Eşya stoku arttığı halde mübadele hacmi azalabilir. Bu tezaadın göze battığı devre, konjonktürün depresyon devresidir.

Stoklar azaldığı halde mübadele hacmi artabilir. Aksi istikametteki hareketlerin tevhit ettiği tezat da, serbest bırakılmış bir ekonomide konjonktürün kalkınma devresinde görülür.

Böyle olmakla beraber, bu iki kemmiyet arasında, karşılıklı bağlar ve hattâ, bazı ihtirazî kayıtlar altında, oldukça kuvvetli, vasıtalı veya vasıtasız bir korelasyon bulunabilir: Stoklardaki tahavvüller eşyanın mübadele hacmine tesir eder, meselâ, hususiyle kıtlık devrelerinde stokların azalması, mübadele hacminde bir çoğalma tahrik eder.

Mübadele hacminin artması, istihsalde tezayüdü tahrik etmek suretiyle stoklara tesir eder; depresyon devresinde bunun tersi bir vaziyet görülür: mübadele hacmindeki bir inhitat, istihsalde bir duraklamayı tahrik edebilir.

Bununla beraber, mübadele hacminin, stoklar üzerindeki bu tesirinin kendini az çok bir gecikme ile gösterdiğini ve hareketsizlikten mütevellit hâdiselerin, bu nazari mekanizmanın işleyişini örtetek bertaraf edecek bir durum meydana getirebileceğini kaydetmek lâzımdır.

Eşya stoku ile mübadele hacmi arasındaki bağlar, bir ülkedeki iştira kudretini seciyelendiren başlıca hususiyeti ortaya koyar. Sözü geçen kudretin ölçüsü, para miktarı ile kredi hacmi değil, fakat daha ziyade, satılık eşyanın miktarıdır. Ancak şu ihtirazî kaydı dermeyan etmek lâzımdır: Normal zamanlarda, rasyonel bir şekilde geliştirilen kredi hacmi, istihsalı yahut ithalâtı tahrik edebilir ve böylece, vasıtalı bir şekilde, satılık eşyanın yekûnunda matlûp tezayüdün husule gelmesini kolaylaştırabilir.

İmdi, enflasyoncu durumun müvellidi olan mekanizma, nakit tedavülü tezayüdü ile mübadele hacmi tezayüdü arasındaki muvazene bozulunca açık bir surette görülür.

Mübadele hacmi, nakit tedavülünün tahavvüllerine karşı telâfi edici bir rol oynar.

B) Mübadele hacmindeki tahavvüller nakit tahavvülündeki tahavvülleri telâfi ederse, enflasyon bahis mevzuu olmaz.

Enflasyoncu bir durum, para ihdası mübadele hacminde bir artma tevhit etmediği takdirde hasıl olur. Bu hal, meselâ, harbin para ihdası yoluyla temvili şıkkında görülür. Çünkü, sözü geçen devrede, istihsalı ve, bu sebepten ileri gelmek üzere, mübadele hacmini arttırmak mümkün değildir.

Böyle bir vaziyette enflasyon, bir çığ halini alır ve habis tesirlerini durmadan arttırır: Hükümetlerin ekserisi, gayretlerini — Birinci Cihan

Harbinde edinilen tecrübeler istinaden — karşılaştıkları fevkalâde masraflar yüzünden ihdasına mecbur kaldıkları iştirak kuvvetinin mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını, vergi ve istikraz kanalıyla masetmeğe tevcih etmektedirler. Bu yolla, vergi, Devlet masraflarının yeniden enflasyona başvurmaksızın görülmesini mümkün kıldıktan başka, istihlâki geriletir, fiyatlar üzerindeki tazyiki azaltır ve yeni ödeme vasıtalarının akınının eşya piyasasını boğmak tehlikesini önler.

Fakat, buna karşılık, para ihdası mübadele hacminde bir artış tahrik eden bir talep artışına sebep olduğu takdirde, hiç bir veçhile enflasyondan bahsedilmez. *Keynes*'in ileri sürdüğü nokta nazarlardan biri, böyle bir vaziyette kolayca teşhis ve tahkik etmek mümkün olur: Ekseriyyetle yumuşak ve nüvazişkâr olmayan bir politikaya âlet olarak kullanılan para ihdası, her zaman, meselenin kolay ve basit tarafından ele alındığına delâlet etmez. İşsizliğin mevcut olduğu, sermayelerin âtil kaldığı, ham madde istimalinin isteksiz veya gayri mevcut bulunduğu bütün hallerde, hiç şekinmeden, para ihdasına başvurulabilir.

Almanya'da büyük bayındırlık programı ve silâhlanma politikası — enflasyon bahis mevzuu olmadan — tedavüle bir para fazlası çıkarmak sayesinde, para ihdası yoluyla temvil edilmiştir.

Esasen, bazı şıklarda, mübadele hacmindeki bir artış, nakit tedavülünde yapılacak bir tezyide mesağ vermekle kalmayıp, böyle bir fazlalığın husule gelmesini icap ettirebilir. Bu durum, meselâ iktisadî faaliyetlerin arttığı, mübadele hacminin genişlediği ve bundan ötürü, umumî piyasa durumunun nakit tedavülünü, iş hacminde görülen tempoya uymasını istilzam ettirdiği vakit hasıl olur. Böylece, elâstikî bir tedavülün enflasyoncu bir tedavüle nazaran farkı, sarîh bir şekilde idrak edilebilir.

Yukarıda verilen izahât, mübadele hacmindeki bir tezayütle telâfi edilmeyen bir tedavül tezayüdünün, enflasyon için zarurî bir şart olduğunu göstermektedir.

Böylelikle, enflasyoncu durumunun bu tahlili, hangi şıklarda, Devletçe yapılan para emisyonunun enflasyoncu olduğunu ve bundan ötürü muahezeye şayan, yahut, enflasyoncu sayılmıyacağını ve bundan ötürü sağlam bir temvil vasıtası addedilebileceğini tesbit hususunda dayanılacak kıstasları ortaya koyar.

Enflasyonun, konjonktürün muhtelif safhaları itibariyle yapılan bu tetkiki, bahis mevzuu iki şartın yalnız zarurî değil ve fakat kâfi olduğunu da irae eder.

Refah safhasında kredi enflasyonu görülür: Banker, açtığı avanslarla, müteşebbisin mevcut eşya stokundan pay almasını sağlar. Müba-

dele hacmi, hiç olmazsa aradan az veya çok bir zaman geçmeden, artıyacağı için, enflasyon hasıl olur.

Depresyon safhasında aksi istikamette işleyen bir mekanizma görülür.

Bu duruma, depresyon safhası denilmesi isabetlidir: çünkü bu safha, bir deflasyonun carî olduğu bir devredir.

* * *

Enflasyon, tebarüz ettirdiğimiz veçhile, özü itibariyle nakdî olan bir hâdisedir. Meselenin bu şekilde tavrîhi, mefhumun medlûlü hakkında herhangi bir tereddüde mahal bırakmaz: Enflasyonun tazammun ettiği belirtilen iki şartın, tevhit edilmesi gerektir.

Maamafih enflasyon hâdisesinin bu mahiyette olması, maliye siyaseti tedbirlerinin yalnız başlarına, tehlikeli mahiyet almış bir enflasyonun bertaraf edilmesine elvereceği mânasına gelmez.

Eğer enflasyonun menşei ilkin ve bilhassa nakdî mahiyette bir hâdise ise, devletlerin karşılamak zorunda kaldıkları malî yük, bütçe kaynaklarını; A. B. D. de 1942 Temmuzunda görülmüş olduğu ve günümüzde birçok ülkelerde görülen ölçüde aştığı hallerde para ve kredi hareketlerini kontrol altına almağa inhisar edecek her tedbir, enflasyonu önlemek hususunda tamamen tesirsiz kalır. Normal gelir yekûnunu aşan masraf fazlasını bilhassa borçlanma yani kısa ve uzun vâdeli istikrazlarla temvili hedefini güden bir politika ile kredi hacmini daraltmağa matuf her gayret, tam bir mübâyenet arzeder.

Menşei, Devletin karşılaştığı muazzam bir bütçe açığı olan enflasyonla yapılacak insicamlı ve tesirli bir mücadelede, imkânların müsadesi nisbetinde kapatılmış olan (piyasa ile alâkası kesilmiş) bir iç kapital devr-i daimî vücade getirmek, çok daha münasip ve makul görülmektedir. Fakat böyle bir neticeye varmak için, bhusus Alman işgali esnasında Avrupa ülkelerinin ekserisinde tatbiki müşahede edilmiş ve tekniği Amerika'daki merciler tarafından benimsenmiş olan müeyyide ile desteklenen, otoriter bir takım kontrol tedbirlerine kat'î lüzum vardır.

İşte, Alman tecrübesinin barış devresinde vâzıh bir şekilde ortaya koymuş ve harbin, en nihayet, kaçınılmaz yeni bir enflasyonla çığrından çıkarmış olduğu, bazan devr-i daim politikası diye adlandırılmış olan Devletlerce tutulan yol budur.

Maahaza, bu böyle bir yoldur ki Fransa'da, Almanların el koydukları mallar mukabilinde ödenen ve sahipleri tarafından vergi borçlarını tasfiye için kullanılabilen Hazine bonolarının çıkarılmasıyla meydana gelen yeni enflasyon tipi karşısında tutulması gayri mümkün olmuştur.

Fiyat seviyesi üzerindeki tesirleri daha cüz'î gözükken ve enflasyonla nakit ekspansyonunun yerine kaim olmuş enflasyonla kredi ekspansyonu, devr-i daim politikasıyla bu şekilde frenlenir.

Bu politika, 1931 Japon misalinde görüldüğü üzere, bilhassa tesirli olan bir politikadır. Japonya, devr-i daimi kapalı tutmak suretiyle ifna etmeği düşündüğü nakit enflasyonuna başvurmuştur.

Bu yolla, 1932 başında karşılığı ticarî senetler dahi olabilecek ihracına salâhiyettar olunan banknotların miktarı 120 milyon Yen'den 1.000 milyon Yen'e yükseltildi. Tedavüldeki fidüsiyer paranın karşılığı olmayan kısmından alınan ve her yıl tekerrür eden vergi % 5 ten % 3 e ve, diğer taraftan, Merkez Bankasınca tayin edilen resmî iskonto haddi tedricen indirildi.

Enflasyon, Devlet istikraz tahvillerinin, Japon Merkez Bankasına satılması suretiyle gerçekleştirildi. Banka da tahvillerin bedelini Devletin zimmetine geçirdi. Devlet, borçlarını kaydî para ile ödediği nisbette, bahis mevzuu olan, kredi enflasyonu; Devlet, bu iş için yalnız nakit kullandığı şıkta ise, bahis mevzuu olan, nakit enflasyonu idi.

Milletlerin ekonomi tarihi, itici kuvvetlerle frenleyici kuvvetler arasında bir muvazene temininin ezeli ve ebedî lüzumunu teyit eder.

Karşı koyma politikasında, enflasyoncu kuvvetlerle tesirli telâfi edici bir mekanizma arasında muvazeneyi sağlayacak tedbirlerin taharrisi, ilmin öğrettiklerinden mülhem olmalı ve fatin bir güdümcülükle (directionnisme) desteklenmelidir.

Ancak, şu noktayı da unutmamak lâzımdır: İktisat ilmi, günümüzde henüz bir kat'iyet kazanamamıştır ve, mütereddit bir dille konuşmaktadır. Bundan ötürü, iktisat politaksının, diktasını empoze etmekte bazan haklı gözükteği haller vardır.

Çeviren: *Turgut İhsan TÜKEL*